

En introduktion til sprogene i Norden

Af Jens Cramer – lektor ved Nordisk Institut i Århus

1. Sprogene i Norden
2. Ligheder mellem de nordiske sprog
3. Forskelle mellem de nordiske sprog
skrift og udtale
kommentarer
4. Især om norsk
5. Især om svensk
6. Ordforrådsproblemer

1. Sprogene i Norden

Fem af de sprog, som i dag tales og skrives i Norden, har fælles oprindelse og kaldes urnordisk. Urnordisk tilhører den germanske sprogstamme som igen tilhører den indoeuropæiske sprogfamilie. Frem til ca. 700-tallet forstod alle hinanden, og der var ikke stor forskel i ordforråd og udtale. I perioden fra 700-800-tallet og frem til år 1000 foregik der en sprogudvikling, som gjorde, at man omkring år 1000 kunne konstatere at der var sket noget med sproget i Norden: der var tydelig forskel mellem sproget, som blev talt i den vestlige del af Norden og sproget som blev talt i den østlige del. Fra år 1000 skelnes der derfor mellem de vestnordiske og østnordiske sprog.

I tidens løb har sprogene udviklet sig på forskellig måde og med forskellig hastighed. Den generelle tendens er, at den sproglige udvikling er foregået langsomst i vest og hurtigst øst. Nedenstående oversigt, der samtidig nævner de to skriftsprog i Norge, giver et indtryk af slægtskabsforholdene:

NORDISK

Urnordisk

VESTNORDISK

Islandsk

Færøsk

Norsk (nynorsk)

ØSTNORDISK

Svensk

Dansk

Norsk (bokmål)

Selv om der kan være problemer med forståelsen af ord og vendinger, så er lighederne mellem norsk, svensk og dansk stadig så store, at man ved at tale eget sprog og tale tydeligt fortsat vil kunne kommunikere med hinanden. Det samme gælder med hensyn til skriftsproget.

De skandinaviske sprog (dansk, norsk og svensk) som også kaldes nabosprogene, ligner hinanden så meget at man udefra godt kunne opfatte dem som dialekter fra det samme sprog, men da de har hvert sit skriftsprog og er hovedsprog i hvert sit land, så beskrives de som forskellige sprog.

Selv om færøsk og islandsk er nordiske sprog, så er disse sprog ikke umiddelbart forståelige for danskere, nordmænd og svenskere.

Færinger forstår glimrende dansk – dansk er 1. fremmedsprog i skolen. Færøerne er det eneste reelt tosprogede land i Norden.

På Island er 2. fremmedsprog dansk.

Også en del grønlandere forstår af historiske grunde dansk, og dansk er 1. fremmesprog.

Da både grønlandsk og finsk/samisk tilhører andre sprogfamilier end den nordiske, er disse sprog helt uforståelige for folk fra den øvrige del af det nordiske område. Grønlandsk er et inuitsprog og er i slægt med eskimosproget i Canada, mens finsk og samisk er i familie med estisk, ungarsk og visse sprog ved Uralbjergene.

Finland var tidligere en del af det svenske rige, og ca. 6 % har svensk som modersmål. Både finsk og svensk er ligeværdige sprog.

Finske elever med svensk som modersmål får en grundig oplæring i finsk, og finske elever med finsk som modersmål får en grundig oplæring i svensk.

2. Ligheder mellem de nordiske sprog

Dansk, norsk og svensk indeholder mange ligheder, selv om der er nogle stave- og udtaleforskelle mellem de tre sprog. I afsnit 3 er der en oversigt over disse og nævnt nogle enkle tommelfingerregler som kan lette sprogforståelsen. Det er først og fremmest i ordforrådet, at de største forskelle findes.

I Munch-Petersen og Hartmann: "Farlige ord og lumske ligheder i svensk og dansk" er der registreret ca. 2.000 ord og udtryk, som giver problemer. "Skandinavisk Ordbog", som findes på nettet, indeholder ca. 4.000 ord på henholdsvis dansk, norsk og svensk.

3. Forskelle mellem de nordiske sprog

Skrift og udtale

Hvad angår skriftbilledet kan man opstille nogle generelle stave- og udtaleforskelle, hvorved norsk og svensk adskiller sig fra dansk. Her følger først en skematisk oversigt over typiske forskelle i det skandinaviske skriftbillede, der herefter kommenteres nærmere.

Hvad angår de forskellige norske dobbeltformer, kan man som udgangspunkt regne med, at de stavemåder, der afviger fra dansk er nynorsk, men reglen er ikke undtagelsesløs.

Konsonantforskelle

	dansk	norsk	svensk
1. b,d,g/p,t,k	købe, møde, bruge	kjøpe, møte, bruke	köpa, möta, bruka
2 slutkonson. (t/tt, k/kk)	hat/tak (enkel)	hatt/takk (dobbelt)	hatt/tack(dobbelt)
3. hv/kv/v	hvid, hverken	hvit/kvit, verken	vit, varken
4. v/g	mave, skov	mave/mage, skog	mage, skog
5. vn/mn	havn	havn/hamn	hamn
6. nd/nn	kande	kanne	kanna
7. ld/ll/ll	fald	fall	fall

Vokalforskelle

	dansk	norsk	svensk
1. endelser	bade, lampen	bade, lampen bada, lampa	bada, lampan
2. nægtende forstavelse	u: uvilje	u: uvilje	o: ovilja
3. o/a	o: lov	o: lov	a: lag
4. a/o/å	a: sang	a/o: sang/song	å: sång
5. å/a	å: hånd	å/a: hånd/hand	a: hand
6. u/o	u: kunst, bund	u/o: kunst, bunn/botn	o: konst, botten
7. y/ju	y: byde, syg	y/ju: by(de), syk/sjuk	ju: bjuda, sjuk
8. æ/ä/e	æ: præst	e: prest	ä: präst
9. e/æ/jø/jö	e/æ: mel, mælk	e/jø: mel/mjøl, melk/ mjølk	jö: mjöl, mjölk
10. e:ei	e: ben, sten	ei/e: ben/bein, stein	e: ben, sten
11. ei/ej//eg/äg	ej: vej	ei/eg: vei/veg	äg: väg
12. e:ä	e: hest	e: hest	ä: häst
13. øj/øy/ög	øj: øje	øy/øye	ög: öga
14. ø/ö/au	ø: høst	ø/au: høst/haust	ö höst

Kilde: Skandinavisk Ordbog.

Kommentarer til forskelle mellem skrift og udtale

Den alfabetiske ordning på svensk er **å – ä – ö**, mens den på dansk og norsk er **æ – ø – å**. Ö og ä svarer til ø og æ på dansk og norsk. Finder man ord der indeholder ä og ö, er teksten derfor svensk.

Svenskere og nordmænd bruger ikke det komplicerede danske talsystem. Det hedder fx femtio og sextio i stedet for halvtreds og tres. Dog hedder tyve tjue og tjugo.

Ovenstående oversigt rummer de fleste generelle forskelle mellem de skandinaviske sprog. Undertiden er fx formerne i dansk og norsk identiske, undertiden formerne i dansk og svensk. Meget ofte findes der dobbeltformer i norsk. Således kan fx ordet kirke i bestemt form på bokmål hedder både kirka og som på dansk kirke. Dobbeltformer er karakteristiske for norsk, mens der fx i dansk først forekommer dobbeltformer efter 1986- retskrivningsordbogen (fx resurse/ressource).

Inden for konsonanterne skal man især bemærke forskellene mellem p, t og k i norsk og svensk og b, d og g i dansk (se moment 1). Dette skyldes historiske forhold der går helt tilbage til middelalderen.

Hvad angår vokalerne er de egentlige forskelle naturligvis små, men forholdene kan synes kaotiske. Det er de også! De skyldes bl.a. nogle særdanske lydudviklinger (lydåbninger) i middelalderen som kun delvis er markeret i skriften. Værd at lægge mærke til er at norsk ofte kan have diftonger (tvelyd) (au (**auka**), øy(**kløyve**) og **ei**), hvor dansk og svensk har monoftonger (ø, e) (se moment 11,13,14). Endvidere bemærkes at man på svensk har endelser på **a** i tryksvag stilling (moment 1).

4. Især om norsk

Norge har to sidestillede skriftsprog, nemlig bokmål og nynorsk. Bokmål har sit udgangspunkt i dansk, og langt den overvejende del af befolkningen har valgt bokmål som første skriftsprog. Nynorsk er konstrueret på baggrund af de oprindelige dialekter. Det skete for at lægge afstand til Danmark som frem til 1814 havde regeret over Norge, og hvor dansk havde været det officielle sprog.

Danskere har som udgangspunkt lettere ved at forstå de nordmænd, der taler bokmål. Nordmænd har lettere ved at forstå svenskere end danskere, men lettere ved at læse dansk end svensk, da langt den overvejende del af befolkningen, som tidligere nævnt, har valgt bokmål som første sprog.

Alle som vokser op i Norge i dag, hører dialekter og lærer at forstå dem, og det er fuldt ud accepteret, at disse forskellige dialekter fx bruges i radio og TV i modsætning til Danmark, hvor dialekter ikke er accepteret, der skal tales rigsdansk.

En række udtaleforhold adskiller dansk og norsk:

- *g* foran i, y og ei udtales som j: gi (give), geit (ged), gyse(gyse)
- *gj* kan også udtales som j fx gjest (gæst)

- *k* udtales *kj* foran *i, y, ø* og *ei* fx *kino* (udt. *kjino*), *kirke* (*kjirke*), *kyst* (*kjyst*), *København* (*Kjøbenhavn*)
- *sk* og *sj* udtales *sje*, fx: *ski*, *skøyter* (*skøjter*), *sjåfør* (*chauffør*)
- *u* er en mellemtongevokal og udtales imellem *u* og *y* (*dust*)

Forskelle i skriftsproget

På norsk bruges *c* sjældent.

5. Især om svensk

Både svensk og dansk tilhører som nævnt de østnordiske sprog. De har været selvstændige sprog siden engang i middelalderen (1200-1300).

Forskelle i skriftsproget

På svensk er den alfabetiske ordning *å, ä, ö* i modsætning til *æ, ø* og *å* på dansk og norsk. *Ö* og *ä* svarer til *ø* og *æ* på dansk og norsk. Finder man ord der indeholder *ä* og *ö*, er det en svensk tekst.

X bruges i stedet for *ks* fx: *lax*.

Endelser i verber (udsagnsord): Svensk er et *a*-sprog og dansk er *e* sprog. Ses tydeligt i infinitiv (navnemåde): *tala*, *skriva*

Bestemt form navneord: på svensk er der dobbeltbestemmelse: **den lilla hunden** (**den lille hund**), **det gula huset** (**det gule hus**)

At + ikke: på svensk: *att inte kunna arbeta*, på dansk: *ikke at kunne arbejde*

Følgende væsentlige udtaleforskelle adskiller dansk og svensk:

u er en mellemtongevokal og udtales mellem *u* og *y*.

g kan udtales på mange måder fx:

g (*gammal*, *vägen*, *golv*)

j (*Göteborg*, *gärna*, *göra*, *gick*, *ge*, *älg*, *helg*, *arg*, *berg*, *borg*)

ng (*vagn*, *lugn*)

dj, gj, lj udtales *j* fx *djup* (*dyb*), *gjorde* (*gjorde*)

k foran *e, i, y, ä* og *ö* udtales som regel *tj*: *kyrka*

sj, sk, stj er en *sj*-lyd som udtales *sj* som i ordet *sjippe*

tj og *kj* er en *tj*-lyd og udtales om i det tyske ord *ich* (*tjuv*, *tjej*, *kjol*)

6. Ordforrådsproblemer

Det største problem i den interskandinaviske sprogforståelse er den forholdsvis store forskel i de tre sprogs ordforråd. Ord der ligner hinanden, men staves forskelligt, og ord hvor bøjningsendelserne afviger, giver sjældent problemer.

Det er ofte ud fra sammenhængen i teksten muligt at gætte sig til betydningen i de

tilfælde, hvor de tre sprog bruger helt forskellige ord for det samme begreb.

Det er først når ordet står isoleret, at der ingen muligheder findes for at gætte. Der tænkes især her på ord som svensk beteende (dansk: adfærd), län (amt), börja (begynde), ånga (damp), dike (grøft) mås (måge) og norsk vonar (dansk: håber) ottast (frygter), bikkje (hund), eksos (udstødningsgas), do (toilet), grøsse (gyse).

Faste forbindelser, hvor man fx bruger andre billeder (metaforer) end i de modsvarende danske udtryk, volder store problemer. Fra svensk kan nævnes bli pannkaka (dansk: gå i fisk), gå åt som smör i solsken (dansk: gå som varmt brød).

De vanskeligste ord kaldes ”de lumske ligheder” eller ”falske venner”.

Du kan finde mange flere oplysninger om denne type af ord i Skandinavisk ordbog.

Her kan det samme ord have helt forskellige betydninger i de tre sprog. Ordene kan også have en fælles betydningskerne, men forskellige bibetydninger fx:

Svensk *flicka* betyder *pige* på dansk, mens svensk *piga* betyder *tjenestepige*.

Svensk *dräng* betyder *tjenestekarl* på dansk.

Ordet *rolig* betyder på dansk og norsk *stille*, på svensk *morsom*.

Dyrke: på dansk og norsk = dyrke afguder og (fx) tomater. På svensk: dyrke afguder, og odla (fx) tomater.

Ordet *grine* på norsk svarer til det danske ord: *græde*

Ordet *skratte* på norsk, betyder på dansk *le højt*

Ordet *rar* på norsk er det samme som *underlig* på svensk og dansk

Ordet *anledning* betyder på dansk *mulighed for*

Kilder

Fjeldstad & Cramer: Norsk for Dansker (1992, 4. udgave 2003, Forlaget Wessel og Huitfeldt, Århus)

Cramer & Larsen: Dansk som nabosprog (2002, Århus Universitetsforlag).

Skandinavisk Ordbog (Politiken) og Peter Skautrup